

شناسایی معیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی ایران

وحید بیگدلی راد* - استادیار گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران
شهرام ملکی - دانشجوی دکتری تخصصی شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، پردیس مجتمع بین‌الملل، تبریز، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۲/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۵/۱۶

چکیده

یکی از مباحث مهم در ارتباط با سکونتگاه‌های روستایی مقوله پایداری اجتماعی - اقتصادی است. این دو معیار، به علت توجه بیشتر به مؤلفه‌های پایداری محیطی، تا حد زیادی در سایه و سیطره آن قرار گرفته و کمتر به طور مستقل بررسی شده‌اند. از این رو، نگارندگان در پژوهش حاضر کوشیده‌اند معیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی را ارزیابی و رتبه‌بندی کنند. بررسی‌های انجام گرفته بیانگر آن است که تاکنون تحقیق جامع و کاملی در این حوزه انجام نگرفته و فقط به گردآوری معیارها و رتبه‌بندی روستاها اکتفا شده است. این در حالی است که بدون توجه به میزان اهمیت و تأثیر آن بر پایداری امکان رسیدن به نتیجه مطلوب فراهم نخواهد شد. بنابراین، در تحقیق حاضر با بهره‌گیری از طراحی ساختار سلسله‌مراتبی به تحلیل و رتبه‌بندی معیارها از نظر میزان اهمیت پرداخته شده است. بر این اساس، با مرور منابع علمی معتبر داخلی و خارجی و همچنین مصاحبه با کارشناسان سازمان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، این معیارها شناسایی و دسته‌بندی شد. به این ترتیب، ده زیرمعیار امنیت، ایمنی، آموزش، مشارکت، جمعیت، بهداشت، فراغت، مسئولیت‌پذیری، رضایت از خدمات، و تعلق مکانی به عنوان زیرمعیارهای پایداری اجتماعی و ده زیرمعیار نرخ بیکاری، بیمه کشاورزی، دسترسی به بازار، نوسان قیمت، بار تکفل، مکانیزاسیون، میانگین درآمد، سرانه دامی، تنوع اقتصادی، و سرمایه‌گذاری نیز برای پایداری اقتصادی در مناطق روستایی ایران شناسایی شد. در ادامه و براساس آرای متخصصان و کارشناسان توسعه و برنامه‌ریزی روستایی مشخص شد که میزان تأثیر معیارهای اجتماعی و اقتصادی بر پایداری سکونتگاه‌های روستایی تقریباً یکسان است و تفاوت چندانی در میزان اهمیت آنها وجود ندارد. از طرفی دیگر، زیرمعیارهای آموزش و نرخ بیکاری به ترتیب مؤثرترین زیرمعیارهای پایداری اجتماعی و پایداری اقتصادی در سکونتگاه‌های روستایی کشورند.

واژگان کلیدی: پایداری اجتماعی، پایداری اقتصادی، توسعه پایدار روستایی، روستا، معیارهای مؤثر بر پایداری.

مقدمه

در تعریف رسمی از سلسله‌مراتب تقسیمات کشور، مصوب مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۶۲، روستا واحد مبدأ تقسیمات کشوری است که از لحاظ وضع طبیعی، اجتماعی، فرهنگی، و اقتصادی همگن است و دارای حوزه و قلمرو معین ثبتی یا عرفی مستقل است. حداقل تعداد خانوار در روستا بیست خانوار یا صد نفر، اعم از متمرکز یا پراکنده، است و اکثریت ساکنان دائمی آن به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به یکی از فعالیت‌های کشاورزی، دام‌داری، باغ‌داری به‌طور اعم و صنایع روستایی و صید و یا ترکیبی از این فعالیت‌ها مشغول‌اند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۲). همان‌طور که به تعریف رسمی از سکونتگاه‌های روستایی در ایران اشاره شد، در مفهومی دیگر بیان می‌شود که مراکز روستایی پایین‌ترین سطوح از سلسله‌مراتب فضایی در مقوله برنامه‌ریزی‌اند. دامنه نوسان جمعیت آن می‌تواند تا ۱۰۰۰ نفر در نوسان باشد و دامنه حداکثر شعاع دسترسی در روستا نیز حدود یک کیلومتر است (زیاری، ۱۳۹۳: ۵۰). طبق آخرین آمار از وضعیت سرشماری نفوس و مسکن مرکز آمار ایران که در سال ۱۳۹۵ انجام گرفت، از تعداد ۷۹۹۲۶۲۷۰ نفر از کل جمعیت ایران، ۲۰۷۳۰۶۲۵ نفر در مناطق روستایی ساکن‌اند. از این تعداد، ۱۰۶۳۰۵۴۹ نفر شامل گروه جنسی مردان و تعداد ۱۰۱۰۰۰۷۶ نفر شامل گروه جنسی زنان است. علاوه‌براین، تعداد خانوارهای روستایی (انواع سکونت) برابر با ۶۰۵۴۹۳۹ است. وضعیت آمار تحصیلی در روستاهای کشور نشان می‌دهد که تعداد ۳۹۰۹۴۳۱ نفر بی‌سواد و فاقد آموزش‌های ابتدایی‌اند؛ این در حالی است که جمعیت بیکار ده‌ساله و بیشتر در این مناطق ۷۳۵۵۸۳ نفر است. براساس آمار مذکور، طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ جمعاً ۷۳۶۲۵۳ نفر از روستاهای کشور مهاجرت کرده‌اند. در ارتباط با یکی از مؤلفه‌های کالبدی مناطق روستایی، که با وضعیت اجتماعی-اقتصادی ساکنان در ارتباط است، می‌توان به نوع مصالح به‌کاررفته در مسکن روستایی کشور اشاره کرد که از تعداد ۵۳۷۷۹۳۷ خانه، تعداد ۸۰۱۳۰۰ خانه با سازه فلزی و ۹۲۸۱۵۱ خانه نیز با سازه بتنی است. این آمار نشان می‌دهد که حدوداً تعداد ۳۶۴۸۴۸۶ خانه از مصالحی مانند آجر و آهن یا سنگ و آهن، آجر و چوب یا سنگ و چوب، بلوک سیمانی (با هر نوع سقف)، تمام آجر یا سنگ و آجر، تمام چوب، خشت و چوب، خشت و گل و سایر مصالح ساخته شده است.

امروزه، باتوجه‌به جایگاه و نقش جامعه روستایی در توسعه متوازن کشور و همچنین با عنایت به مسائل و مشکلاتی که این جامعه با آن مواجه است، اهتمام بر توسعه پایدار روستایی امری ضروری به‌نظر می‌رسد (اشرفی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۱). به عبارتی دیگر، تأثیرگذاری سکونتگاه‌های روستایی بر دیگر بخش‌ها مانند نرخ مهاجرت و اثرهای آن بر مبدأ و مقصد مهاجرت، تهدید امنیت غذایی به‌واسطه کاهش محصولات ارگانیک کشاورزی، برهم‌خوردن توازن زیست‌محیطی و منابع طبیعی به‌دلیل ناآگاهی از خطرهای بهره‌کشی بیش از اندازه از زمین و بسیاری دیگر نشان می‌دهد که کم‌توجهی به این پهنه سکونتگاهی حساس تبعات جبران‌ناپذیری دربر خواهد داشت.

در پژوهشی، توکلی (۱۳۹۳: ۷۳) بیان می‌کند، باتوجه‌به آمارهای ارائه‌شده، به جرئت می‌توان گفت شکاف‌ها و فواصل درون‌نسلی از یک سو و نابرابری‌های ناحیه‌ای و سکونتگاهی از سوی دیگر بیش از پیش نواحی روستایی کشور و فرایند توسعه پایدار روستایی را متأثر ساخته و از این رهگذر ضرورت و اولویت توجه به پایداری اجتماعی و اقتصادی را در برنامه‌ریزی توسعه پایدار روستایی گوشزد می‌کند. وی در ادامه بر این باور است که برنامه‌ریزی قبل از هر چیز مستلزم شناخت ناپایداری‌ها و میزان پایداری سکونتگاه‌های روستایی است تا بر پایه آن بتوان اقدامات هماهنگ و مناسب را در جهت پایداری آن‌ها انجام داد.

علاوه‌براین، هدف از برنامه‌ریزی روستایی کاهش نابرابری‌ها و ایجاد تعادل فضایی در مناطق روستایی و همچنین برقراری تناسب بین برنامه‌های معطوف به افزایش تولید و درآمد روستاییان و برنامه‌های خدمات‌محور است. بنابراین،

وضعیت مطلوب در برنامه‌ریزی‌های روستایی توسعه فراگیر و پایدار روستایی است. بدین منظور، نخست باید شناخت دقیق و همه‌جانبه‌ای از وضعیت موجود به‌دست آید که براساس نگرشی سیستمی امکان‌پذیر خواهد بود. بنابراین، تعیین نیازهای اساسی توسعه و اولویت‌بندی آن‌ها در مناطق روستایی امری ضروری در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای به‌شمار می‌آید (کریمی و احمدوند، ۱۳۹۳: ۶۸۵). سیاست‌هایی که مناطق روستایی را هدف قرار می‌دهند به‌صراحت شامل ابعاد سرزمینی‌اند؛ درحالی‌که تمایز بین روستا و شهر درهم آمیخته شده است. درعین‌حال، تمرکززدایی، زیرساخت، منطقه‌بندی کشاورزی، برنامه‌های کوتاه‌مدت به موازات تعمیم مدل شهری انجام می‌گیرد. درواقع، این نیازهای شهری هستند که فعالیت‌های سکونتگاه‌های روستایی را شکل می‌دهند (تور و والت، ۱۳۹۴: ۶۵۵).

به‌طور کلی، می‌توان نتیجه گرفت که امروزه، به‌علت ناکارآمدی راهبردهای سنتی و تمرکزگرا، بیش از پیش به توسعه پایدار توجه می‌شود. یکی از اهداف توسعه پایدار در چارچوبی سیستمی و جامع‌نگر، تحقق عدالت است که از بُعد فضایی مستلزم توسعه هماهنگ و متوازن عرصه‌های گوناگون سرزمین اعم از سطوح منطقه‌ای، نواحی محلی، و سکونتگاه‌های روستایی و شهری است. دستیابی به این هدف، علاوه بر رعایت چارچوب‌های توسعه پایدار و برنامه‌ریزی غیرمتمرکز و آمایشی، مستلزم شناخت میزان توسعه سکونتگاه‌ها و نواحی هدف برنامه‌ریزی است (توکلی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۳۱).

پیشینه تحقیق

با بررسی مطالعات و تحقیقات انجام‌گرفته در زمینه معیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی ایران می‌توان دریافت که در این حوزه آرای مختلفی وجود دارد. از این‌رو و باتوجه‌به هدف تحقیق حاضر، به‌منظور شناسایی معیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی ایران، نمونه‌هایی از نتایج و یافته‌های مطالعات پیشین ارائه می‌شود.

در پژوهشی با عنوان توزیع فضایی شاخص‌های پایداری اجتماعی در سکونتگاه‌های روستایی منطقه اورامانات استان کرمانشاه که توسط صفری و همکاران (۱۳۹۵: ۱۴۸) انجام گرفت، وضعیت پایداری اجتماعی و شاخص‌های آن و همچنین نمایش فضایی پایداری اجتماعی در سکونتگاه‌های روستایی منطقه اورامانات، باتوجه‌به ۱۵ شاخص مسئولیت‌پذیری، امید به آینده، احساس خوشبختی، تعامل اجتماعی، مشارکت اجتماعی، رضایت شغلی، تعلق مکانی، اعتماد، ناهنجاری‌های اجتماعی، همبستگی، عدالت، پویایی، رضایت از نهاد متولی، امنیت، رضایت از دسترسی به خدمات ارزیابی شد.

در پژوهشی دیگر (اکبری‌ان رونی‌زی و شیخ بیگلر، ۱۳۹۴: ۴۳)، با عنوان تحلیل و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی با نمونه موردی دهستان قلعه بیابان شهرستان داراب، از سیزده شاخص برون‌گرایی و تعامل‌پذیری، رضایت از مسکن، رضایت از دسترسی به خدمات، رضایت از عملکرد نهادها، تعلق مکانی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، ترس از شیوع ناهنجاری‌های اجتماعی، رضایت از شغل و درآمد، احساس خوشبختی، امید به آینده، مسئولیت‌پذیری، و احساس محرومیت برای بررسی و ارزیابی پایداری اجتماعی در این مناطق بهره گرفته شده است.

علاوه بر این‌ها، در پژوهشی با عنوان سنجش پایداری اجتماعی - اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی دهستان‌های خاوه شمالی و جنوبی استان لرستان (توکلی، ۱۳۹۳: ۸۹)، شش شاخص در چارچوب مؤلفه‌های گوناگون جمعیتی، آموزشی، اجتماعی، خدماتی، اشتغال، و تولید تدوین شد که در تعریف شاخص‌ها، علاوه بر استفاده از پیشینه موضوع، انطباق آن‌ها با ویژگی‌های منطقه و شرایط محلی نیز در نظر گرفته شد.

در بحث پایداری اقتصادی در مناطق روستایی، پژوهشی با عنوان ارزیابی پایداری اقتصادی در مناطق روستایی با استفاده از فن تصمیم‌گیری چندمعیاره تخصیص خطی در بخش جعفرآباد شهرستان قم (عنابستانی و همکارانش، ۱۳۹۲: ۱۳۲) انجام شد. در این پژوهش، از هفت شاخص در چارچوب مؤلفه‌های گوناگون رفع فقر، سازگاری با محیط، کاهش آسیب‌پذیری، تنوع‌بخشی، کارایی، بهره‌وری، و دسترسی به خدمات استفاده شد.

همچنین، در پژوهشی دیگر (قدیری معصوم و همکارانش، ۱۳۸۹: ۲۱)، با عنوان پایداری اقتصادی و رابطه آن با ویژگی‌های مکانی - فضایی در روستاهای دهستان کوهین شهرستان کبودرآهنگ، شش معیار اصلی رفع فقر، سازگاری با محیط، کاهش آسیب‌پذیری، تنوع‌بخشی، کارایی، و بهره‌وری ارزیابی و بررسی شد. در ادامه نیز برخی دیگر از مطالعات انجام‌شده در قالب جدول ۱ ارائه می‌شود.

جدول ۱. پیشینه شاخص‌های پژوهش

منابع	شاخص‌های مورداستفاده در پژوهش
شمس‌الدینی و همکاران (۱۳۹۵: ۴۹۶)	مسئولیت‌پذیری اجتماعی، اعتماد اجتماعی، رضایت از خدمات، تعلق مکانی، رضایت شغلی، مشارکت اجتماعی، امنیت، رضایت از نهاد متولی، پویایی اجتماعی، عدالت اجتماعی، تعادل اجتماعی، احساس خوشبختی، امید به آینده، ناهنجاری‌های اجتماعی، همبستگی اجتماعی.
ایمانی و همکاران (۱۳۹۵: ۱۷۳)	احساس محرومیت، رضایت از درآمد، ناهنجاری‌های اجتماعی، امید به آینده، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، رضایت از خدمات، رضایت از مسکن، همبستگی اجتماعی.
محمدی یگانه و ولایی (۱۳۹۳: ۶۵)	مساحت اراضی باغی، نسبت زنان شاغل به مردان، رضایت شغلی، درصد اشتغال، درصد بیکاری، تمایل به سرمایه‌گذاری، میانگین اراضی کشاورزی، رضایت از درآمد.
فراهانی و همکاران (۱۳۹۵: ۷)	تمایل به مهاجرت، میزان رضایت از شغل و درآمد، میزان ثبات شغلی.
افراخته و همکاران (۱۳۹۴: ۱۱۲)	عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی، رفاه اقتصادی.

مبانی نظری

با استناد به مطالب بیان شده می‌توان چنین بیان کرد که به‌منظور بررسی وضعیت پایداری اجتماعی و اقتصادی در سکونتگاه‌های انسانی به‌ویژه در مناطق روستایی که دارای نقش اساسی در پایداری این مناطق‌اند، باید درک درستی از مفهوم این دو واژه داشت. بنابراین، باتوجه به اهداف تحقیق، مفهوم و تعاریف مرتبط با پایداری اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی و همچنین معیارهای مؤثر بر آن‌ها در ادامه موردتوجه و بررسی قرار می‌گیرند.

مفهوم پایداری اجتماعی در مناطق روستایی

امروزه، با وجود ارتباطات درهم‌تنیده و متقابل بین ارکان اصلی توسعه پایدار (پایداری اجتماعی، اقتصادی، و زیست‌محیطی) و اهمیت حفظ جایگاه هر یک از عناصر یادشده در راستای رسیدن به توسعه پایدار، از پایداری اجتماعی به‌عنوان رکن اصلی توسعه یاد می‌شود؛ درحالی‌که توسعه اقتصادی و زیست‌محیطی هر دو از اهداف توسعه پایدار و ابزاری برای دستیابی به پایداری اجتماعی محسوب می‌شوند (شمس‌الدینی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۸۹). در سال‌های اخیر پایداری اجتماعی به‌عنوان یکی از اجزای اصلی توسعه پایدار به‌شکل فزاینده‌ای به‌رسمیت شناخته شده است. پایداری اجتماعی از نظر سیاسی و ساختاری به‌تدریج پذیرفته شده و در دستور کار جوامع پایدار گنجانده شده است. از نظر اجتماعی، توسعه هنگامی پایدار خواهد بود که شرایط زندگی با کیفیت و رضایت را برای همه مردم فراهم سازد. از آنجا که مناطق روستایی به‌دلیل تأثیرگذاری بر توسعه اقتصادی، اجتماعی، و سیاسی در مقیاس‌های ملی، منطقه‌ای، ناحیه‌ای، و محلی دارای جایگاه مهمی‌اند، می‌توان توسعه روستایی را یکی از اهداف لاینفک در توسعه پایدار در هر کشوری در نظر

گرفت (ملکی و بیگدلی راد، ۱۳۹۵: ۸۳). به عبارتی دیگر، امروزه، رویکرد توسعه پایدار به‌عنوان چارچوبی برای تحلیل سکونتگاه‌های روستایی از ارزش و اعتبار بالایی برخوردار است و دارای ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، و زیست‌محیطی است که در این بین پایداری اجتماعی یکی از سه رکن اساسی و هدف غایی توسعه پایدار بوده است که بیشتر با ابعاد کیفی زندگی انسانی همراه است و با مفاهیمی چون مشارکت، انسجام، عدالت اجتماعی، کیفیت زندگی، و امید به آینده همراه بوده و بر آن‌ها تأکید دارد (ایمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۷).

براساس اغلب پژوهش‌های انجام‌شده، نواحی روستایی کشورهای در حال توسعه در قیاس با مناطق شهری از نظر معیارهای پایداری اجتماعی در سطح پایین‌تری قرار دارند. بنابراین، توجه به ارزیابی شاخص‌های اجتماعی در روستاها اهمیت زیادی دارد (راستی و جهان‌تیب، ۱۳۹۳: ۷۶۲). پایداری اجتماعی یکی از مفاهیم مرتبط با توسعه پایدار است که از دهه ۱۹۶۰ به بعد در برنامه‌های توسعه کشورهای مختلف وارد شد، اما به دلیل عدم اجماع بر سر مؤلفه‌ها و جایگاه آن در میان سایر اجزای توسعه پایدار در عمل به‌گونه‌ای بسیار متفاوت با آن برخورد شده است (واعظزاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۵). علاوه‌براین، ایمانی و همکارانش (۱۳۹۵: ۱۷۶) در پژوهش خود بیان کرده‌اند که یکی از مهم‌ترین مباحثی که در سالیان اخیر توجه متخصصان توسعه را مجذوب خود نموده است مباحث مربوط به توسعه پایدار روستایی و بُعد پایداری اجتماعی آن است. همچنین، آن‌ها بر این باورند که پایداری اجتماعی شالوده دو بُعد دیگر از ابعاد توسعه پایدار است که بخش درخور توجهی از ناپایداری کشورهای در حال توسعه به‌ویژه در مناطق روستایی به آن باز می‌شود (ایمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۷۶). همچنین، اکبری‌ان رونی‌زی و شیخ بیگلر (۱۳۹۴: ۴۱) بر آن‌اند که توسعه پایدار روستایی دارای ابعاد مختلفی است که در بین آن‌ها بُعد پایداری اجتماعی در تحقق اهداف توسعه روستایی بسیار حائز اهمیت است و این بُعد از پایداری تعیین‌کننده‌ی نیازمندی‌های اجتماعی حداقلی برای توسعه بلندمدت و شناسایی چالش‌های پیش روی عملکرد جامعه در بلندمدت را دنبال می‌کند. علاوه‌براین، دستیابی به پایداری اجتماعی در نواحی روستایی نیازمند شناخت و تحلیل وضعیت پایداری اجتماعی روستاهاست. در پژوهشی دیگر واعظزاده و همکاران (۱۳۹۴: ۵۷) فرایند ورود مفهوم پایداری اجتماعی در برنامه‌های توسعه ایران را تقریباً هم‌زمان و همگام با توسعه بین‌المللی این مفهوم می‌دانند و بر این باورند که در گفتمان بین‌المللی توسعه پایدار نخست سهم محیط زیست بسیار زیاد است، اما به مرور سهم عوامل اجتماعی برجسته‌تر شد و در ایران نیز این فرایند دنبال شد، اما اهمیت عامل اقتصاد در برنامه‌های توسعه ایران هیچ‌گاه کم‌رنگ نشده است. در واقع، اقتصاد در همه رویکردها در میان جوامع مختلف مهم تلقی می‌شود، اما برخی رویکردها قائل به نیل به توسعه پایدار و همه‌جانبه از طریق تقویت زیرساخت‌های اجتماعی‌اند و آن را عامل پایداری توسعه می‌دانند، اما در ایران به‌نظر می‌رسد اهمیت این عوامل به‌خوبی درک نشده است. بنابراین، چالش اساسی در ارتباط با پایداری اجتماعی بی‌توجهی به سنجش و اندازه‌گیری اهمیت معیارهای پایداری اجتماعی است (شمس‌الدینی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۹۰).

مفهوم پایداری اقتصادی در مناطق روستایی

روند نزولی وضعیت اقتصاد روستاها، جابه‌جایی و مهاجرت‌های گسترده روستاییان به شهرها، گسترش فقر و بیکاری، عدم امنیت غذایی، قرارگرفتن عمده جمعیت روستایی در حاشیه، و مواردی از این دست نشان می‌دهد که روستاهای کشور در وضعیت ناپایدار اقتصادی قرار دارند. بنابراین، ارزیابی ابزاری است که تصمیم‌گیران و سیاست‌گذاران را قادر می‌کند تا اقدامات مناسب برای پایدارسازی هر چه بیشتر جامعه را انجام دهند. هدف از ارزیابی پایداری آن است که از سهم بهینه‌ی طرح و فعالیت‌ها در توسعه پایدار اطمینان حاصل شود (افراخته و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۳).

باتوجه به این موارد، یکی از استراتژی‌های مهم که در دهه‌های اخیر بسیاری از کشورها به منظور توسعه روستایی به کار گرفته‌اند شناخت معیارهای توسعه پایدار است. در چارچوب رویکرد توسعه پایدار روستایی، پایداری اقتصادی در بقای سکونتگاه‌های آن اهمیت فراوانی دارد (ملکی و بیگدلی راد، ۱۳۹۵: ۱۵)؛ به طوری که امروزه فقر و نابرابری‌ها مهم‌ترین چالش جامعه بشری محسوب می‌شوند (زیاری، ۱۳۸۸: ۱۸).

اگر فقر را ناتوانی تأمین حد کافی نیازهای اساسی انسان در سطح خانواده تعریف کنیم، سه نوع فقر ذهنی، نسبی، و مطلق قابل تعریف خواهد بود که برای سنجش هر یک تکنیک‌های خاصی وجود دارد (زیاری، ۱۳۷۷: ۸۰). به دید اندیشمندان توسعه، ریشه همه مشکلات از جمله فقر، نابرابری‌های منطقه‌ای و محلی، بیکاری فزاینده، مهاجرت، حاشیه‌نشینی، و در آخر ناهنجاری‌های اجتماعی در مناطق روستایی قرار دارد. از این رو، توجه به توسعه مناطق روستایی آن هم به صورت پایدار می‌تواند راه حل بسیاری از مشکلات جوامع بشری باشد. با اندکی بررسی، می‌توان دلیل عمده این مشکلات را در ضعف و نزول اقتصادی روزافزون در مناطق روستایی تشخیص داد. بنابراین، یکی از ابعاد توسعه پایدار مباحث مربوط به اقتصاد پایدار است و توجه به آن نیز در سکونتگاه‌های روستایی همانند مناطق شهری از اهمیت فراوانی برخوردار است (ملکی و بیگدلی راد، ۱۳۹۵: ۱۱).

پیش از هر اقدام و برنامه‌ریزی، نخستین گام در ارزیابی نابرابری‌های فضایی روستایی، شناخت دقیق ادبیات این حوزه و به تبع آن تبیین و تحلیل شاخص‌های توسعه پایدار روستایی است (مرادی مسیحی و طالبی، ۱۳۹۶: ۱۶۵). در پژوهشی ریاحی و نوری (۱۳۹۳: ۱۱۳) بیان کردند که دوام و پایداری هر روستا در گرو پویایی و دوام اقتصاد آن است. آن‌ها بر آن‌اند که تضعیف فعالیت‌های اقتصادی سنتی در مناطق روستایی مانند کشاورزی، معدن، و جنگل طی دهه‌های اخیر جست‌وجوی راهکارهای جدید را برای تقویت پایه‌های اقتصادی و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی در مناطق روستایی ضرورت بخشیده است. تنوع یکی از پایه‌های اساسی ثبات است و به عنوان یکی از استراتژی‌های اصلی پایداری اقتصادی در ارتقای رفاه و امنیت اقتصادی منطقه جایگاه بسزایی دارد. همچنین، یاسوری و جوان (۱۳۹۴: ۱۹) بر این باورند که تنوع بخشی اقتصاد روستایی ابزاری برای سرعت بخشیدن به توسعه اقتصادی در سطوح مختلف به شمار می‌آید؛ این رویکرد یکی از مهم‌ترین راهبردهای توسعه و پایداری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی ایران تلقی شده و تأثیر بسزایی در ارتقای رفاه و امنیت اقتصاد منطقه دارد، زیرا ترکیب مطلوب بخش‌های مختلف اقتصاد در نواحی روستایی کارایی و بهره‌وری را در همه زمینه‌های تولیدی با افزایش مواجه می‌کند.

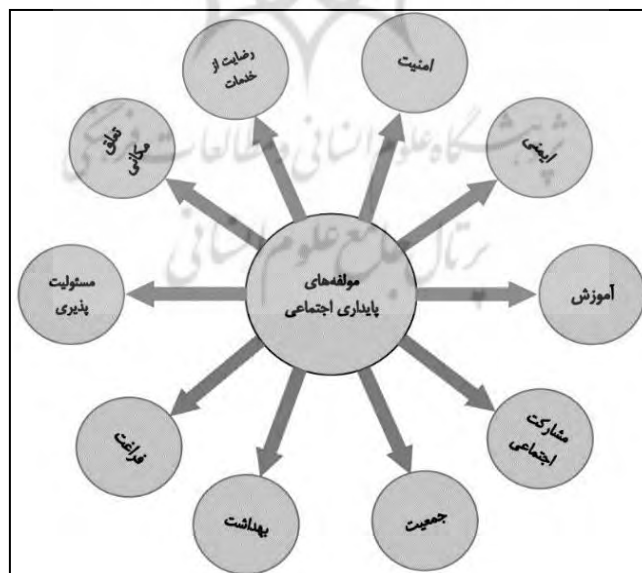
به عبارتی دیگر، یکی از عوامل بسیار مؤثر در بیکاری فزاینده کمبود درآمد، مهاجرت روستائیان به شهرها، پایین بودن میزان تولید، عدم استفاده بهینه از منابع، و فقدان تنوع در فعالیت‌های اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی است. این امر در ناپایداری اقتصادی روستاها نقش اساسی دارد (یاسوری و جوان، ۱۳۹۴: ۳۴). از این رو، شناخت معیارهای پایداری اقتصادی در فرایند توسعه روستایی بسیار ضروری و مؤثر است، زیرا این امر علاوه بر آنکه در میزان سنجش توسعه یافتگی یا عقب‌ماندگی نواحی روستایی مؤثر است، در برنامه‌ریزی برای رفع مشکلات و بهبود سکونتگاه‌های روستایی به کمک برنامه‌ریزان توسعه روستایی خواهد شتافت (ملکی و بیگدلی راد، ۱۳۹۵: ۱۲).

معیارهای سنجش پایداری اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی

امروزه، توسعه روستایی، به عنوان یکی از مباحث توسعه، با چالش‌های فراوانی روبه‌روست و بدون سنجش و برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری، پویایی از تصمیم‌گیری بهینه و فرایند بازخورد توسعه پایدار حذف می‌شود. سنجش پایداری به عنوان ابزار کارآمد برای دستیابی به توسعه پایدار و بهبود اقتصادی، اجتماعی، و محیطی زندگی انسان همواره با پیچیدگی‌های

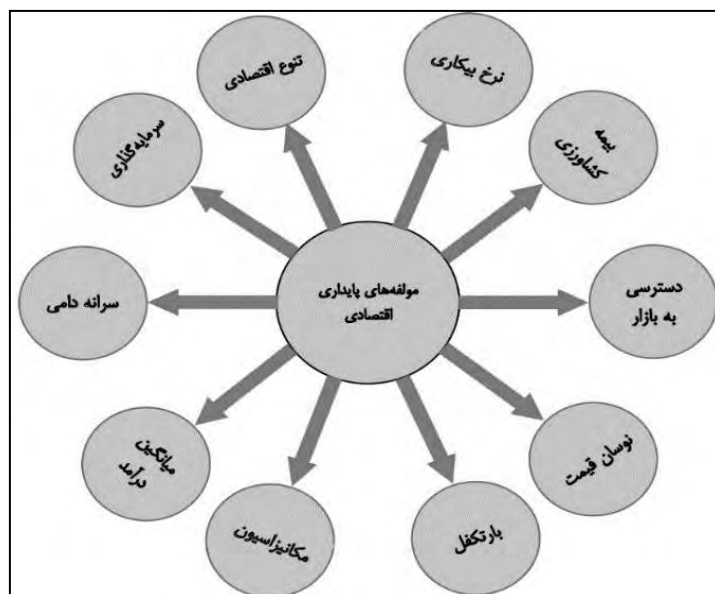
زندگی انسانی درگیر است. این پیچیدگی ناشی از تعامل عناصر مورد مطالعه با یکدیگر و با محیط است. براساس نظریه سیستم‌ها، مطالعه هر یک از پدیده‌های اجتماعی، اقتصادی، و زیست‌محیطی به تنهایی شناخت درستی را به دست نمی‌دهد و لازم است تا این پدیده‌ها در کنش متقابل با همدیگر و با سایر اجزای زیست‌بوم مطالعه شوند. از آنجا که مدل‌های تصمیم‌گیری متعارف برای تبیین این معیارها کارایی لازم را ندارند، از مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره‌ای استفاده می‌شود که امکان ورود هم‌زمان چندین تصمیم‌گیرنده را با معیارها و اهداف گوناگون فراهم می‌آورند و در تبیین دقیق مدل‌های تصمیم‌گیری برای سنجش نواحی روستایی قابلیت لازم را دارند (فرجی سبکبار و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۱). شناخت و تبیین سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی و آگاهی از میزان محرومیت و برخورداری آن‌ها با بهره‌گیری از روش‌های کمی و آماری نقش مهمی در برنامه‌ریزی توسعه روستایی ایفا می‌کند. در این زمینه، بررسی شاخص‌های گوناگون اجتماعی و اقتصادی و تعیین وضعیت روستاها به کمک این شاخص‌ها می‌تواند در تدوین راهبردهای توسعه مؤثر باشد (توکلی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۱۳). علاوه بر این، پورطاهری و همکاران (۱۳۹۳: ۱۷) بر این باورند که برای دستیابی به توسعه پایدار به عنوان هدف غایی برنامه‌ریزی گام نخست بررسی و شناخت واقعی از وضع موجود و سطح برخورداری مناطق به عنوان مقدمه حصول به توسعه است.

در نهایت، می‌توان چنین نتیجه گرفت که برای نیل به اهداف توسعه پایدار نیاز به معیارها یا ترکیبی از آن‌هاست. لیکن، این معیارها می‌توانند ابزاری مهم برای برنامه‌ریزان و کارشناسان امر توسعه پایدار به منظور دستیابی به انتخاب‌ها متناوب و بهتر باشند (ملکی و بیگدلی راد، ۱۳۹۶: ۸۱-۸۲). از این رو، معیارهای پایداری اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی براساس مرور مقالات معتبر در این زمینه و با بهره‌گیری از نظر متخصصان توسعه و برنامه‌ریزی روستایی به ترتیب در شکل‌های ۱ و ۲ ارائه می‌شود. ذکر این نکته لازم است که با در نظر گرفتن اهمیت پایداری اجتماعی و اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی و در جهت بهبود این وضعیت سعی شده است که این شاخص‌ها در هر دو بخش اجتماعی و اقتصادی به صورت کمی و کیفی استفاده شوند. مثلاً، در مقوله پایداری اجتماعی معیار امنیت کیفی و جمعیت به صورت کمی بررسی خواهند شد.

شکل ۱. زیرمعیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی در مناطق روستایی ایران

(ایمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۷۲؛ صفری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۵؛ اکبری‌ان رونی‌زی و شیخ بیگلو، ۱۳۹۴: ۳۹؛ واعظ‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۱؛ شمس‌الدینی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۹۱؛ ملکی و بیگدلی راد، ۱۳۹۶: ۸۲)

شکل ۲. معیارهای مؤثر بر پایداری اقتصادی در مناطق روستایی ایران

(ایمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۷۲؛ یاری حصار و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۴۱؛ یاسوری و جوان، ۱۳۹۴: ۳۰؛ ملکی و بیگدلی راد، ۱۳۹۵: ۱۵؛ اکبریان رونیزی و شیخ بیگلو، ۱۳۹۴: ۳۹؛ واعظزاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۱)

روش پژوهش

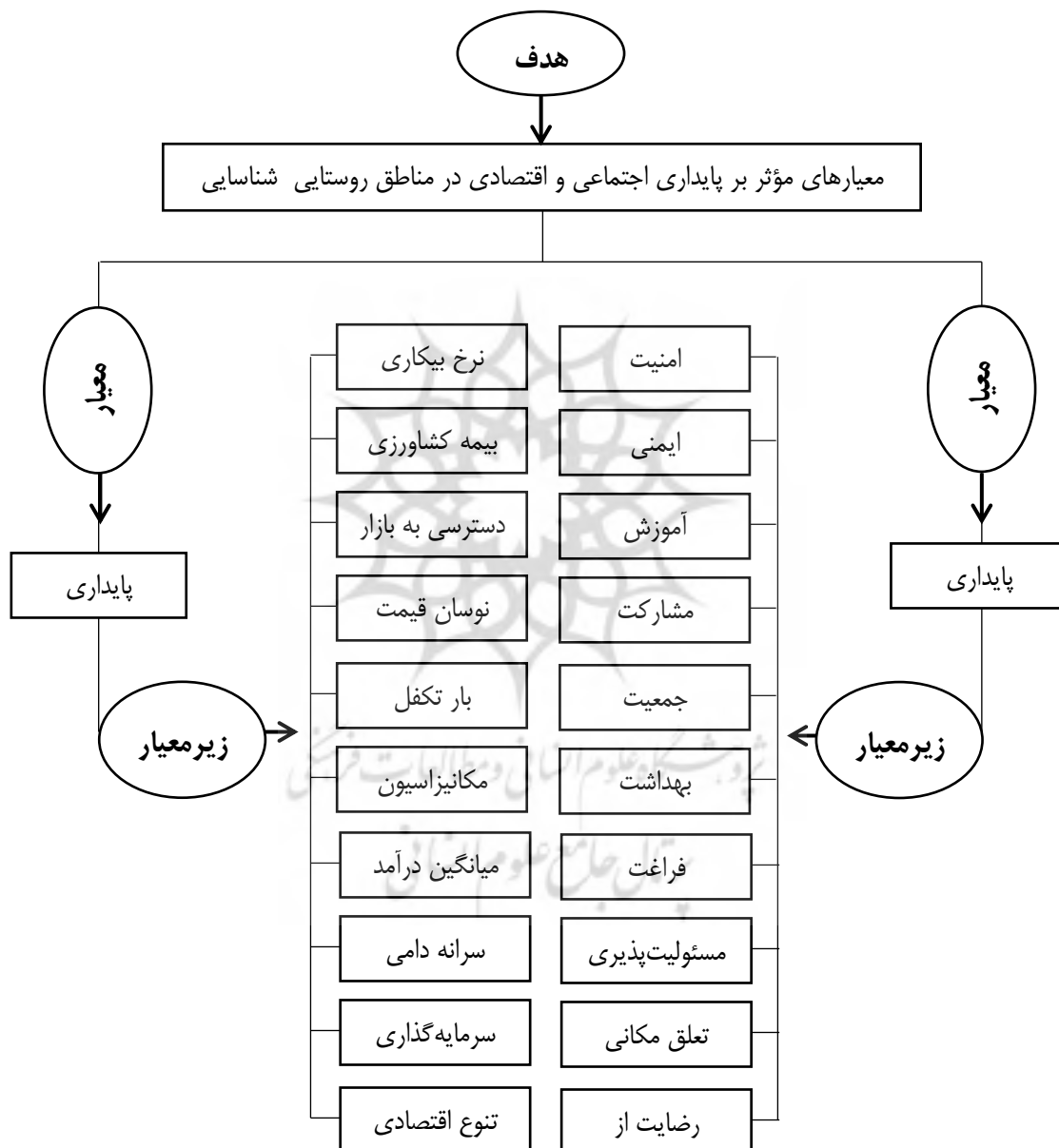
انتخاب روش تحقیق بستگی به اهداف و ماهیت موضوع پژوهش و امکانات اجرایی آن دارد. بنابراین، هنگامی می‌توان در مورد روش تحقیق تصمیم گرفت که ماهیت موضوع پژوهش و همچنین اهداف و وسعت آن مشخص باشد (عزیزی و خلیلی، ۱۳۸۸: ۳۳). روش تجزیه و تحلیل اطلاعات در این تحقیق براساس مدل تحلیل سلسله‌مراتبی است. فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی یکی از معروف‌ترین فنون تصمیم‌گیری چندشاخصه است که توماس ال ساعتی در دهه ۱۹۷۰ آن را ابداع کرد. این روش هنگامی که عمل تصمیم‌گیری با چند گزینه و شاخص تصمیم‌گیری روبه‌روست، می‌تواند مفید باشد (دلبری و داوودی، ۱۳۹۱: ۶۲-۶۳). برای به‌کارگیری روش سلسله‌مراتبی در حل مسئله ارزیابی، پنج مرحله اساسی وجود دارد: ۱. تشکیل سلسله‌مراتب؛ ۲. تعیین ضریب اهمیت معیارها و زیرمعیارها؛ ۳. تعیین ضریب اهمیت گزینه‌ها؛ ۴. تعیین امتیاز نهایی (اولویت گزینه‌ها)؛ ۵. بررسی سازگاری در قضاوت‌ها (عزیزی و خلیلی، ۱۳۸۸: ۳۳). از طرفی دیگر، برای تعیین ضریب اهمیت (وزن)، معیارها و زیرمعیارها دو به دو با یکدیگر مقایسه می‌شوند. مبنای قضاوت در این امر مقایسه‌ای مقیاس نُه‌کمیتی (جدول ۲) است که براساس آن و باتوجه‌به هدف بررسی شدت برتری معیار نسبت به معیار زتعیین می‌شود.

جدول ۲. مقیاس نُه‌کمیتی ساعتی برای مقایسه دودویی معیارها (ساعتی، ۱۳۸۷: ۸۵)

توضیحات	تعریف	(شدت اهمیت)
در تحقق هدف دو معیار اهمیت مساوی دارند.	اهمیت مساوی	۱
تجربه نشان می‌دهد که برای تحقیق هدف اهمیت ۱ بیشتر از ۳ است.	اندکی اهمیت بیشتر	۳
تجربه نشان می‌دهد که اهمیت ۱ بیشتر از ۵ است.	اهمیت بیشتر	۵
تجربه نشان می‌دهد که اهمیت ۱ خیلی بیشتر از ۷ است.	خیلی اهمیت بیشتر	۷
اهمیت خیلی بیشتر نسبت به ۹ به‌طور قطعی به‌اثبات رسیده است.	اهمیت مطلق	۹
هنگامی که حالت‌های میانه وجود دارد.	-	۲، ۴، ۶ و ۸

فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی نیازمند شکستن مسئلهٔ تصمیم با چندین شاخص به سلسله‌مراتبی از سطوح است. بدین منظور، از درخت تصمیم استفاده می‌شود که از چهار سطح تشکیل شده است: سطح اول شامل هدف کلی از تصمیم‌گیری است. در سطح دوم معیارهای کلی قرار دارند که تصمیم‌گیری براساس آن‌ها انجام می‌گیرد. در سطح سوم و چهارم نیز به‌ترتیب زیرمعیارها و گزینه‌ها قرار می‌گیرند (دلبری و داودی، ۱۳۹۱: ۶۳). ذکر این نکته لازم است که سطح چهارم در پژوهش حاضر موردنظر نیست، زیرا فقط معیارها و زیرمعیارها ارزیابی خواهد شد. بر این اساس، شکل ۳ نشان‌دهندهٔ ساختار سلسله‌مراتبی معیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی ایران است.

شکل ۳. ساختار سلسله‌مراتبی معیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی

بحث و یافته‌ها

در ابتدای این تحقیق پرسش‌نامه‌ای براساس معیارهای گردآوری‌شده طراحی شد. سپس، ۲۰ پرسش‌نامه با نظر متخصصان و کارشناسان امر توسعه و برنامه‌ریزی روستایی جمع‌آوری و تحلیل شد. از این‌رو، در ادامه به بررسی یافته‌های پژوهش پرداخته خواهد شد.

محاسبه وزن نسبی

برای محاسبه وزن نسبی از روش‌های مختلفی استفاده می‌شود. از میان این روش‌ها، بیشتر از روش بردار ویژه استفاده شده است، اما در صورتی که ابعاد ماتریس‌ها زیاد باشند، محاسبه مقادیر و بردارهای ویژه طولانی و وقت‌گیر خواهد بود، مگر اینکه از نرم‌افزارهای رایانه‌ای برای حل آن کمک گرفته شود. به همین دلیل، پروفیسور ساعتی به ارائه چهار روش - ۱. مجموع سطری؛ ۲. مجموع ستونی؛ ۳. میانگین حسابی؛ ۴. میانگین هندسی - می‌پردازد که در این پژوهش از روش میانگین هندسی بهره گرفته شده است (ساعتی، ۱۳۸۷: ۸۶).

مقایسه‌های زوجی

در این مرحله خبرگان مقایسه‌هایی را بین معیارها و زیرمعیارها انجام می‌دهند و امتیازات آن‌ها را نسبت به یکدیگر تعیین می‌کنند. جدول‌های ۳، ۴، و ۵، به ترتیب نشان‌دهنده میانگین هندسی اهمیت نسبی معیارهای اصلی، زیرمعیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی، و زیرمعیارهای مؤثر بر پایداری اقتصادی در مناطق روستایی از دیدگاه بیست کارشناس‌اند. همان‌گونه که بیان شد، جدول ۳ ماتریس میانگین هندسی اهمیت میزان تأثیر هر یک از معیارهای اصلی را نشان می‌دهد؛ به طوری که ابتدا هر یک از معیارها براساس آرای متخصصان با یکدیگر مقایسه و امتیازی بین اعداد ۱ تا ۹ براساس مقیاس نه‌کمیتی (جدول ۱) به آن‌ها اختصاص داده شده است و در گام بعدی میانگین هندسی نتایج حاصل از آرای بیست کارشناس برنامه‌ریزی و توسعه روستایی در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳. ماتریس میانگین هندسی معیارهای مؤثر بر پایداری در مناطق روستایی

معیارهای اصلی	اجتماعی	اقتصادی
اجتماعی	۱	۲/۸
اقتصادی	۳/۳۵	۱

این در حالی است که جدول ۴ ماتریس میانگین هندسی اهمیت زیرمعیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی در مناطق روستایی ایران را نشان می‌دهد. به طوری که ابتدا هر یک از زیرمعیارها براساس آرای متخصصان به صورت زوجی (دو به دو) با یکدیگر مقایسه و امتیازی بین اعداد ۱ تا ۹ به آن‌ها اختصاص داده شده است و در گام بعدی میانگین هندسی نتایج حاصل از آرای بیست کارشناس برنامه‌ریزی و توسعه روستایی در جدول ۴ ارائه شده است.

از طرفی دیگر، جدول ۵ نیز ماتریس میانگین هندسی اهمیت زیرمعیارهای مؤثر بر پایداری اقتصادی را بیان می‌کند. این معیار نیز همانند پایداری اجتماعی دارای ده زیرمعیار است که توسط بیست کارشناس مقایسه و میانگین هندسی آن‌ها محاسبه و در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۴. ماتریس میانگین هندسی زیرمعیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی در مناطق روستایی

زیرمعیارها	امنیت	ایمنی	آموزش	مشارکت	جمعیت	بهداشت	فراغت	مسئولیت پذیری	رضایت از خدمات	تعلق مکانی
امنیت	۱	۲٫۸	۴٫۴	۵٫۵	۴٫۴۵	۳٫۵	۵٫۲۵	۴٫۹	۳٫۵۵	۳٫۲۵
ایمنی	۲٫۳۵	۱	۳٫۵۵	۳٫۸	۲٫۸	۳٫۳	۴٫۸	۳٫۵	۲٫۶۵	۲٫۸
آموزش	۵٫۱	۶٫۱	۱	۶٫۶	۶٫۲	۵٫۲	۶٫۷	۶٫۶	۲٫۳	۲٫۶
مشارکت	۲٫۳	۲٫۹	۳٫۱۵	۱	۲٫۱۵	۲٫۶۵	۲٫۹۵	۲٫۵۵	۲٫۲۵	۲٫۳۵
جمعیت	۲٫۹	۲٫۶۵	۳٫۳	۲٫۴۵	۱	۲٫۵۵	۳٫۳۵	۲٫۳۵	۲٫۸	۲٫۹
بهداشت	۲٫۹۵	۳٫۱۵	۳٫۹	۳٫۹	۳٫۴۵	۱	۴٫۴۵	۲٫۴	۳٫۳۵	۳٫۷۵
فراغت	۲٫۲	۲٫۲	۱٫۷	۲٫۱	۱٫۹	۱٫۹۵	۱	۱٫۷۵	۱٫۸۵	۱٫۹
مسئولیت‌پذیری	۲٫۳۵	۲٫۲	۲٫۱	۲٫۲	۱٫۹۵	۲٫۱	۲٫۴۵	۱	۲٫۲	۲٫۲۵
رضایت از خدمات	۵٫۲۵	۵٫۴	۲٫۲	۶٫۱۵	۶٫۱	۵٫۴۵	۶٫۲۵	۶٫۲	۱	۲٫۵۵
تعلق مکانی	۴٫۸	۴٫۹	۲٫۳	۵٫۹	۵٫۷۵	۴٫۹	۶٫۱۵	۶٫۱	۲٫۳۵	۱

جدول ۵. ماتریس میانگین هندسی زیرمعیارهای مؤثر بر پایداری اقتصادی در مناطق روستایی

زیرمعیارها	نرخ بیکاری	بیمه کشاورزی	دسترس به بازار	نوسان قیمت	بار تکفل	مکانیزاسیون	میانگین درآمد	سرنانه دامی	تنوع اقتصادی	سرمایه‌گذار
نرخ بیکاری	۱	۲٫۸	۵٫۱	۵٫۲	۶٫۱	۶٫۳	۲٫۴	۶٫۶	۲٫۹۵	۳٫۱۵
بیمه کشاورزی	۳٫۴	۱	۳٫۸۵	۳٫۹	۴٫۶۵	۴٫۹	۲٫۲	۵٫۶	۲٫۸	۲٫۹
دسترس به بازار	۳٫۲۵	۲٫۸	۱	۳٫۵۵	۳٫۸	۴٫۱۵	۲٫۶۵	۴٫۷	۲٫۳۵	۳٫۴
نوسان قیمت	۲٫۱۵	۲٫۲	۳٫۳۵	۱	۲٫۳	۲٫۴۵	۲٫۵۵	۲٫۵	۲٫۹	۳٫۳
بار تکفل	۱٫۹	۱٫۹	۲٫۹۵	۲٫۱	۱	۲٫۳۵	۲٫۱	۲٫۵	۲٫۶	۳٫۲
مکانیزاسیون	۱٫۸	۱٫۸	۳٫۴۵	۱٫۹۵	۲٫۱	۱	۱٫۹	۲٫۲۵	۲٫۲۵	۲٫۹۵
میانگین درآمد	۲٫۱۵	۲٫۳	۴٫۴	۴٫۴۵	۵٫۲۵	۵٫۶	۱	۶٫۲۵	۲٫۴	۲٫۵۵
سرنانه دامی	۱٫۷	۱٫۹	۳٫۱	۱٫۸	۱٫۷۵	۲٫۱۵	۱٫۹۵	۱	۲٫۲	۲٫۳
تنوع اقتصادی	۲٫۶	۲٫۴	۲٫۸	۳٫۸	۴٫۱۵	۴٫۷	۲٫۱۵	۵٫۲	۱	۲٫۷
سرمایه‌گذاری	۲٫۹	۲٫۶۵	۳٫۵۵	۳٫۸	۴٫۱۵	۴٫۳۵	۲٫۱	۴٫۸	۲٫۵۵	۱

در ادامه نتایج حاصل از جدول‌های ۳، ۴، و ۵ به‌منظور محاسبه وزن نهایی هر یک از معیارها و زیرمعیارها جهت مشخص کردن میزان تأثیر یا درواقع میزان اهمیت هر یک از آن‌ها استفاده خواهد شد. از این‌رو، براساس روش تحلیل سلسله‌مراتبی، میانگین‌های هندسی به‌دست‌آمده نرمال‌سازی و سپس وزن نهایی هر یک از معیارها و زیرمعیارها نسبت به یکدیگر محاسبه می‌شوند. بر همین اساس، نتایج حاصل از مقایسه معیارهای پایداری که در جدول ۶ ارائه شده است حاکی از آن است که دو مؤلفه پایداری اجتماعی و اقتصادی تقریباً به یک میزان بر پایداری روستاهای ایران تأثیرگذارند؛ هرچند که اهمیت پایداری اقتصادی اندکی بیشتر ارزیابی شده است.

از طرفی دیگر، جدول ۷ وزن نهایی معیارهای پایداری اجتماعی را از دیدگاه کارشناسان نشان می‌دهد که بر این اساس زیرمعیار آموزش بالاترین تأثیر را بر پایداری اجتماعی در مناطق روستایی داراست. پس از آن نیز زیرمعیار رضایت از خدمات روستایی در رتبه دوم قرار دارد. این در حالی است که زیرمعیارهای فراغت و مسئولیت‌پذیری نیز از کمترین تأثیر در روند پایداری اجتماعی سکونتگاه‌های روستایی برخوردارند.

اما در ارتباط با میزان تأثیرگذاری معیارهای پایداری اقتصادی در مناطق روستایی، جدول ۸ نشان می‌دهد که به‌ترتیب زیرمعیارهای نرخ بیکاری و میانگین درآمد بیشترین تأثیر را دارا می‌باشند. همچنین، زیرمعیارهای سرنانه دامی و مکانیزاسیون از کمترین اثرگذاری بر پایداری اقتصادی روستایی در ایران برخوردارند.

جدول ۶. وزن نهایی معیارهای اصلی

معیارهای اصلی	وزن‌های نرمال شده
پایداری اقتصادی	۰/۵۱۵
پایداری اجتماعی	۰/۴۸۵

جدول ۷. وزن نهایی زیرمعیارهای پایداری اجتماعی

معیارها	آموزش	رضایت از خدمات	تعلق مکانی	امنیت	ایمنی بهداشت	جمعیت	مشارکت	مسئولیت پذیری	فراغت
وزن‌های نرمال شده	۰/۱۴۴	۰/۱۲۹	۰/۱۲۴	۰/۱۱۳	۰/۱۰۱	۰/۰۹۵	۰/۰۸۶	۰/۰۶۸	۰/۰۶۱

جدول ۸. وزن نهایی معیارهای پایداری اقتصادی

معیارها	نرخ بیکاری	میانگین درآمد	بیمه کشاورزی	دسترسی به بازار	تنوع اقتصادی	سرمایه گذاری	نوسان قیمت	بار تکفل	مکانیزاسیون	سرانه دامی
وزن‌های نرمال شده	۰/۱۳۲	۰/۱۱۹	۰/۱۱۶	۰/۱۰۹	۰/۱۰۸	۰/۱۰۳	۰/۰۸۹	۰/۰۷۹	۰/۰۷۶	۰/۰۶۹

نرخ ناسازگاری

پس از مقایسه‌های زوجی معیارها و زیرمعیارها، به بررسی میزان ناسازگاری آن‌ها پرداخته خواهد شد. مکانیزمی که پروفیسور ال ساعتی (۱۳۸۷: ۹۳) برای بررسی ناسازگاری در قضاوت‌ها در نظر گرفته است محاسبه ضریبی به نام نرخ ناسازگاری است که از تقسیم شاخص ناسازگاری به شاخص تصادفی بودن حاصل می‌شود. چنانچه این ضریب کوچک‌تر یا مساوی ۰/۱ باشد، سازگاری در قضاوت‌ها پذیرفتنی است؛ در غیر این صورت، باید در قضاوت‌ها تجدیدنظر کرد. از این رو، سه نرخ ناسازگاری معیارهای اصلی، زیرمعیارهای پایداری اجتماعی، و زیرمعیارهای پایداری اقتصادی محاسبه شدند.

در این پژوهش نرخ ناسازگاری مقایسه زوجی دو معیار اصلی، زیرمعیارهای اجتماعی، و زیرمعیارهای اقتصادی به ترتیب صفر، ۰/۰۲۵، و ۰/۰۳۴ است و این بدان معنی است که متخصصان توسعه و برنامه‌ریزی روستایی کلیه مقایسه‌ها را به دقت انجام داده‌اند و تناقض میان پاسخ‌های آنان در مورد مقایسه معیارهای اصلی صفر و همچنین در خصوص مقایسه زیرمعیارهای اجتماعی و اقتصادی بسیار ناچیز و قابل چشم‌پوشی است.

نتیجه‌گیری

پایداری اجتماعی، اقتصادی، و زیست‌محیطی سه مؤلفه مؤثر بر توسعه پایدار شناخته می‌شوند. در این میان، مؤلفه‌های اجتماعی و اقتصادی به دلیل اهمیت و تأثیرگذاری بر یکدیگر و همچنین بر دیگر بُعد توسعه پایدار از اهمیت و جایگاه مهمی در برنامه‌ریزی‌های کلان و خرد هر کشور برخوردارند. این دو مؤلفه همواره در سکونتگاه‌های شهری و روستایی به یک اندازه مهم و مؤثر بوده و خواهند بود. باتوجه به اینکه طبق آمار مراکز رسمی و مطالعات علمی، مناطق روستایی در ایران همواره دارای مشکلات عدیده اجتماعی و اقتصادی‌اند، این پژوهش به دنبال شناسایی و ارزیابی میزان تأثیر هر یک از مؤلفه‌های پایداری اجتماعی و اقتصادی بر اساس آرای کارشناسان توسعه و برنامه‌ریزی روستایی در ایران است.

این زیرمعیارها با بررسی مطالعات مختلف علمی معتبر داخلی و خارجی و همچنین با بهره‌گیری از نظر متخصصان و کارشناسان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی گردآوری شده است. بر این اساس، ده زیرمعیار- امنیت، ایمنی، آموزش، مشارکت، جمعیت، بهداشت، فراغت، مسئولیت‌پذیری، رضایت از خدمات، و تعلق مکانی- به‌عنوان زیرمعیارهای پایداری اجتماعی و ده زیرمعیار- نرخ بیکاری، بیمه کشاورزی، دسترسی به بازار، نوسان قیمت، بار تکفل، مکانیزاسیون، میانگین درآمد، سرانه دامی، تنوع اقتصادی، و سرمایه‌گذاری- نیز به‌عنوان زیرمعیارهای مؤثر بر پایداری اقتصادی در مناطق روستایی ایران شناسایی شدند. در ادامه این معیارها براساس آرای متخصصان توسعه و برنامه‌ریزی روستایی به روش تحلیل سلسله‌مراتبی ارزیابی شدند و رتبه‌بندی میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر پایداری اجتماعی و اقتصادی مناطق روستایی ایران تعیین گردید. تحلیل یافته‌های پژوهش بیانگر آن هستند که دو مؤلفه پایداری اجتماعی و اقتصادی تقریباً به یک میزان در روستاهای ایران تأثیرگذارند و این بدان معنی است که کارشناسان برنامه‌ریزی روستایی توسعه هر دو مؤلفه را به موازات یکدیگر در روستاهای کشور پیشنهاد می‌کنند. از این‌رو توسعه متوازن روستایی خود راهبردی مناسب در پایداری روستایی محسوب می‌شود. علاوه بر موارد مذکور، سایر نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش بیانگر آن است که زیرمعیار آموزش در بالاترین میزان تأثیر بر پایداری اجتماعی و فراغت در کمترین میزان تأثیر بر آن قرار دارد. در بُعد اقتصادی نیز زیرمعیار نرخ بیکاری رتبه اول و سرانه دامی رتبه آخر تأثیرگذاری را به خود اختصاص داده‌اند.

منابع

۱. اشرفی، مرتضی؛ هوشمند، محمود و کرامت‌زاده، علی (۱۳۹۳). بررسی توسعه پایدار کشاورزی در مناطق روستایی با تأکید بر رهیافت اقتصادی در روستاهای کاشمر، فصل‌نامه راهبردهای توسعه روستایی، ۱(۳): ۵۱-۶۸.
۲. افراخته، حسن؛ ریاحی، وحید و جوان، فرهاد (۱۳۹۴). پایداری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان رضوان‌شهر، فصل‌نامه جغرافیا، ۱۳(۴۶): ۹۳-۱۱۷.
۳. اکبریان رونیزی، سعیدرضا و شیخ‌بیگللو، رعنا (۱۳۹۴). تحلیل و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی محیط‌های روستایی، مطالعه موردی: دهستان قلعه بیابان شهرستان داراب، جغرافیا و پایداری محیط، ۷: ۳۵-۴۷.
۴. ایمانی، بهرام؛ باختر، سهیلا و خوش‌رفتار، عبدالرضا (۱۳۹۵). ارزیابی میزان برخورداری مناطق روستایی از شاخص‌های پایداری اجتماعی، مطالعه موردی: دهستان حومه شمالی شهرستان اسلام‌آباد غرب، فصل‌نامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۶(۲۴): ۱۶۷-۱۷۸.
۵. پورطاهری، مهدی؛ محمدی، ناهیده و رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا (۱۳۹۳). ارزیابی و سنجش محرومیت در سطح مناطق روستایی، مورد: بخش مرکزی شهرستان جوانرود، فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۳(۳): ۱۷-۴۰.
۶. تور، آندره و والت، فردریک (۱۳۹۴). به‌سوی مسیرهای جدید در منطقه و توسعه قلمرو مناطق روستایی، مطالعات برنامه‌ریزی اروپایی، ۲۳: ۶۵۰-۶۷۷.
۷. توکلی، جعفر (۱۳۹۳). سنجش پایداری اجتماعی- اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی دهستان‌های خاوه شمالی و جنوبی استان لرستان، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۴(۳۲): ۷۱-۹۲.
۸. توکلی، جعفر؛ میرک‌زاده، علی‌اصغر و ابراهیمی، مراد (۱۳۹۳). سنجش سطح توسعه‌یافتگی اجتماعی- اقتصادی روستاهای بخش مرکزی شهرستان کوهدشت، پژوهش‌های روستایی، ۵(۱): ۱۱۳-۲۳۵.
۹. دلبری، سیدعلی و داوودی، سیدعلیرضا (۱۳۹۱). کاربرد تکنیک فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی AHP در رتبه‌بندی شاخص‌های ارزیابی جاذبه‌های توریستی، مجله تحقیق در عملیات و کاربردهای آن، ۹(۲): ۵۷-۷۹.
۱۰. راستی، هادی و جهان‌تیغ، راضیه (۱۳۹۳). سنجش میزان رفاه اجتماعی خانوارها در نواحی روستایی، مطالعه موردی: شهرستان زهک، پژوهش‌های روستایی، ۵(۴): ۷۷۸-۷۵۹.
۱۱. ریاحی، وحید و نوری، آذر (۱۳۹۳). تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری روستاها، مورد: شهرستان خرم‌دره، فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۳(۴): ۱۱۳-۱۲۸.
۱۲. زیاری، کرامت‌الله (۱۳۷۷). مدل‌های تحلیلی فقر، توزیع درآمد، و نابرابری‌های منطقه‌ای در ایران، تحقیقات جغرافیایی، ۱۳: ۸۰-۹۲.
۱۳. زیاری، کرامت‌الله (۱۳۸۸). تحلیلی بر اندازه‌گیری و تبیین خط فقر و سیاست‌های فقرزدایی در استان یزد، جغرافیا و توسعه، ۱۵: ۵-۲۰.
۱۴. زیاری، کرامت‌الله (۱۳۹۳). اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۵. ساعتی، توماس ال (۱۳۸۴). نظریه و کاربرد فرایند تحلیل شبکه‌ای: تصمیم‌گیری با مزایا، فرصت‌ها، هزینه‌ها، و خطرات، انتشارات RWS.
۱۶. ساعتی، توماس ال (۱۳۸۷). تصمیم‌گیری به روش فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی، مجله بین‌المللی خدمات علوم، ۱: ۸۳-۹۸.
۱۷. شمس‌الدینی، علی؛ جمینی، داوود و جمشیدی، علیرضا (۱۳۹۵). اندازه‌گیری و تحلیل ثبات اجتماعی در مناطق روستایی، نمونه موردی: شهرستان جوانرود، پژوهش‌های روستایی، ۳: ۴۸۶-۵۰۳.
۱۸. صفری، علی؛ اکبری، مسعود و جمینی، داوود (۱۳۹۵). توزیع فضایی شاخص‌های پایداری اجتماعی در سکونتگاه‌های روستایی غرب ایران، مطالعه موردی: منطقه اورامانات؛ استان کرمانشاه، فصل‌نامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۶(۲۴): ۱۴۱-۱۵۲.

۱۹. عزیزی، محمد مهدی و خلیلی، احمد (۱۳۸۸). ارزیابی الگوپذیری استخوان بندی بافت‌های روستایی ایران در طرح‌های هادی، براساس مدل فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی AHP، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۶۷: ۲۷-۴۰.
۲۰. عنابستانی، علی‌اکبر؛ شایان، حمید؛ شمس‌الدینی، رضا؛ تقی‌لو، علی‌اکبر و زارعی، ابوالفضل (۱۳۹۲). ارزیابی پایداری اقتصادی در مناطق روستایی، با استفاده از فن تصمیم‌گیری چندمعیاره تخصیص خطی، مطالعه موردی: بخش جعفرآباد شهرستان قم، جغرافیا و مطالعات محیطی، ۱(۴): ۱۱۸-۱۴۰.
۲۱. فراهانی، حسین؛ حسین‌زاده، اکبر و سهرابی، نسرين (۱۳۹۵). نقش استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی بر پایداری اقتصادی روستاها، مجله پژوهش‌های اقتصاد روستا، ۳(۷): ۱-۱۰.
۲۲. فرجی سبکبار، حسن‌علی؛ بدری، سیدعلی؛ مطیعی لنگرودی، سیدحسن و شرفی، حجت‌الله (۱۳۸۹). سنجش میزان پایداری نواحی روستایی بر مبنای مدل تحلیل شبکه، با استفاده از تکنیک بردا، مطالعه موردی: نواحی روستایی شهرستان فسا، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۷۲: ۱۳۵-۱۵۶.
۲۳. قدیری معصوم، مجتبی؛ ضیانوشین، محمد مهدی و خراسانی، محمدامین (۱۳۸۹). پایداری اقتصادی و رابطه آن با ویژگی‌های مکانی-فضایی، نمونه موردی: روستاهای دهستان کوهین شهرستان کیودرآهنگ، فصل‌نامه روستا و توسعه، ۲(۱۳): ۱-۲۹.
۲۴. کریمی، فرزاد و احمدوند، مصطفی (۱۳۹۳). وضعیت‌سنجی و اولویت‌بندی شاخص‌های توسعه پایدار در مناطق روستایی، مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان بويراحمد، پژوهش‌های روستایی، ۵(۳): ۶۶۳-۶۹۰.
۲۵. محمدی یگانه، بهروز و ولایی، محمد (۱۳۹۳). تنوع‌بخشی به اقتصاد روستاها جهت تحقق توسعه پایدار، مورد: دهستان مرحمت‌آباد شمالی شهرستان میاندوآب، فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۳(۲): ۵۴-۷۰.
۲۶. مرادی مسیحی، وراز و طالبی، مانی (۱۳۹۶). تحلیل ساختاری شاخص‌های توسعه پایدار روستایی، مورد: دهستان‌های شهرستان صومعه‌سرا، فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۶(۳): ۱۶۵-۱۸۰.
۲۷. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۲). قانون مصوب مجلس شورای اسلامی، قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری، تیرماه ۱۳۶۲.
۲۸. ملکی، شهرام و بیگدلی راد، وحید (۱۳۹۵). معیارهای پایداری اقتصادی در مناطق روستایی ایران، مجله تحقیقات علوم کاربردی کاسپین، ۵(۲): ۱۱-۱۷.
۲۹. ملکی، شهرام و بیگدلی راد، وحید (۱۳۹۶). معیارهای پایداری اجتماعی در مناطق روستایی ایران، مجله بین‌المللی هستی فضا، ۶(۱): ۷۹-۸۴.
۳۰. واعظ‌زاده، ساجده؛ نقدی، اسدالله و ایاسه، علی (۱۳۹۴). مؤلفه‌های پایداری اجتماعی در برنامه‌های توسعه ایران، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۷(۲): ۴۵-۵۹.
۳۱. یاری‌حصار، ارسطو؛ پریشان، مجید و حیدری ساربان، وکیل (۱۳۹۶). ارزیابی تأثیرات اصلاحات مالی درمورد پایداری شاخص‌های اقتصادی روستایی، نمونه موردی: روستاهای بخش سردابه، پژوهش‌های روستایی، ۸(۳): ۵۳۶-۵۵۳.
۳۲. یاسوری، مجید و جوان، فرهاد (۱۳۹۴). تحلیل محدودیت‌های تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی، مورد: دهستان اشکور علیا، فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴(۳): ۱۹-۳۷.
33. Afrakhteh, H.; Riyahi, V. and Javan, F. (2016). Economic Sustainability of Rural Settlements, Rezvanshahr, *Geography*, 13(46): 93-117.
34. Akbariyan Rounizi, S. and Sheykh Bigloo, R. (2016). Analysis and prioritization of social sustainability of rural environments, in Ghale Biyaban of Darab villages, *Geography and Environmental Sustainability*, 17: 35-47.

35. Anabestani, A.A.; Shayan, H.; Shamsodini, R.; Taghiloo, A.A. and Zarei, A. (2011). Evaluating Economic Sustainability in Rural Areas, Using a multi-criteria linear allocation decision technique, case study: Jafarabad section of Qom city, *Geography and Environmental Studies*, 1(4): 118-140.
36. Ashrafi, M.; Hooshmand, M. and Keramatzadeh, A. (2015). A Study of the Sustainable Development of Agriculture in Rural Areas, Emphasizing the Economic Approach, in Kashmar villages, *Development Strategies*, 2: 51-68.
37. Azizi, M. and Khalili, A. (2010). Evaluation of the Patterns of Iranian Bone Tissue Skin Patterning in Conductive Designs, Based on the Analytical Hierarchy Process Model, *Human Geographic Research*, 67: 27-40.
38. Delbari, S.A. and Davoudi, S.A. (2013). Application of AHP Hierarchy Process Analysis Technique in Ranking Indicators of Tourist Attraction Evaluation, *Investigating operations and its applications*, 9(2): 57-79.
39. Farahani, H.; Hoseinzadeh, A. and Sohrabi, N. (2016). The role of agricultural conversion and complementary industries on the economic sustainability of villages, *Village economics research*, 3(7): 1-10.
40. Faraji Sabokbar, H.; Badri, S.A.; Motie Langaroudi, S.H. and Sharafi, H. (2011). Measuring the stability of rural areas based on network analysis model, Using the Barda technique, *Human Geographic Research*, 72: 135-156.
41. Ghadiri Masoom, M.; Ziyanooshin, M.M. and Khorasani, M.A. (2010). Economic Sustainability and its Relationship with Spatial-Spatial Features, case study: Villages of Koochin Kaboodarang, *Village and development*, 2(13): 1-29.
42. Imani, B.; Bakhtar, S. and Khosh Raftar, A. (2017). Assessing the Rural Accessibility of Social Sustainability Indicators, in North Islamabad West villages, *Regional Planning*, 6: 167-178.
43. Islamic Parliament Research Center Of The Islamic Republic Of IRAN (1984).
44. Karimi, F. and Ahmadvand, M. (2015). Status and Prioritization of Sustainable Development Indicators in Rural Areas, case study: central district of Boyerahmad, *Rural Research*, 5(3): 663-690.
45. Maleki, S. and Bigdeli Rad, V. (2017). Social Sustainability Measures for Rural Areas in Iran, *Space Ontology International Journal*, 6(1): 79-84.
46. Maleki, S. and Rad, V.B. (2016). Criteria of Economic Sustainability in Rural Areas of Iran, *Caspian Journal of Applied Sciences Research*, 5(2): 11-17.
47. Mohamadi Yeghaneh, B. and Volaei, M. (2014). Diversification into rural economies to achieve sustainable development, marhamat abad village, Miyan doab, *Space Economics and Rural Development*, 3(2): 54-70.
48. Moradi Masihi, V. and Talebi, M. (2018). Structural Analysis of Rural Development Indicators, case study: Somesara, *Space Economics and Rural Development*, 6(3): 165-180.
49. Pourtaheri, M.; Mohammadi, N. and Roknodin Eftekhari, A. (2013). Assessment of rural deprivation, in Javanrod villages, *Space Economics and Rural Development*, 3(3): 17-40.
50. Raasti, H. and Jahan tig, M. (2014). Assessment of the welfare households in rural areas, case study: city zahak, *Rural Research*, 5(4): 759-778.
51. Riyahi, V. and Nouri, A. (2013). Diversification of economic activities and sustainability of villages, case study: Khoramdareh, *Space Economics and Rural Development*, 3(10): 113-128.
52. Saaty, T.L. (2005). *Theory and applications of the analytic network process: decision making with benefits, opportunities, costs, and risks*, RWS publications.
53. Saaty, T.L. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process, *International Journal of Services Sciences*, 1(1): 83-98.

54. Safari Aliakbari, M. and Jomeini, D. (2017). Spatial distribution of social sustainability indices in rural areas of western Iran, case study: Oramanat, Kermanshah province, *Regional Planning*, 6(24): 141-152.
55. Shamsodini, A.; Jamini, D. and Jamshidi, A. (2016). Measurement and Analysis of Social Stability in Rural Areas (Case Study: Javanrood Township), *Rural Research*, 7(3): 486-503.
56. Tavakoli, J. (2014). Measuring socio-economic sustainability of rural settlements, khavveh shomali and jonoubi Village, *Applied Geosciences Research*, 14(32): 71-92.
57. Tavakoli, J.; Mirak Zadeh, A.A. and Ebrahimi, M. (2014). Assessment of Social and development, in Kuhdasht villages, *Rural research*, 5(1): 235-213.
58. Torre, A. and Wallet, F. (2015). Towards New Paths for Regional and Territorial Development in Rural Areas, *European Planning Studies*, 23(4): 650-677.
59. Vaezzadeh, S.; Naghdi, A. and Iyaseh, A. (2015). Social Sustainability Factors in Development Plan of Iran, *International Journal of Social Siences*, 7(2): 54-59.
60. Yari Hesar, A.; Parishan, M. and Heidari Sareban, V. (2017). Evaluation the Effects of Subsidy Reforms on Sustainability of Rural Economic Indexes: A Case Study in Sardabeh Rurals, *Journal of Rural Research*, 8(3): 536-553.
61. Yasouri, M. and Javan, F. (2016). Analysis of Diversity Rural Economics Restrictions, case study: oshkour oliya village , *Space Economics and Rural Development*, 4(3): 19-37.
62. Ziyari, K. (1999). Analytical Models of Poverty, Distribution of Income and Regional Inequalities in Iran, *Geographic Research*, 13: 80-92.
63. Ziyari, K. (2008). An Analysis of Measuring and Explaining the Poverty Line and Poverty Reduction Policy in Yazd Province, *Geography and Development*, 15: 5-20.
64. Ziyari, K. (2013). *Principles and methods of regional planning*, University of Tehran, Tehran.